

*Ірина Сергіївна Похиленко,
доцент кафедри політичних наук і права
Київського національного університету
будівництва і архітектури,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID: 0000-0001-5409-7408*

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ПІДСУДНОСТІ СУДОВИХ СПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми. 24 лютого 2022 року Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» у зв'язку з воєнною агресією РФ проти України було запроваджено воєнний стан, який триває й нині. Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначеним строком дії цих обмежень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення територіальної підсудності судових справ висвітлювались у працях Г. Шершеневича, І. Побірченка, В. Щербини, В. Беяневича, Д. Притики, В. Чернадчука, М. Смоковича, В. Сухоноса, В. Нагребельного, О. Харитонові, І. Балюк, проте в контексті воєнного стану вони набули нового значення.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей визначення територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану.

Методи дослідження: використання діалектичного методу пізнання дало змогу концентрувати накопичені наукові знання та практику застосування законодавства щодо розгляду судових справ в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Статті 27–31 Господарського процесуального кодексу України, статті 25–30 Кодексу адміністративного судочинства України та статті 26–32 Цивільного процесуального кодексу України визначають загальні положення територіальної юрисдикції (підсудності) судових справ.

Проте жоден з наведених кодексів не містить визначення цього явища. Тому будемо користуватись доктринальними підходами. З позиції С. Оверчука підсудність – це відношення між юридичною справою та судом, в силу якого залежності від сукупності ознак і властивостей справи закон встановлює, в якому суді і в якому складі цього суду вона повинна розглядатися по першій інстанції [1, с. 4]. Н. Петренко розглядає підсудність справ господарським судам як інститут господарського процесуального права України, що забезпечує реалізацію гарантованого законодавством права осіб на звернення до суду та встановлює правила визначення господарського суду, який вирішуватиме по суті конкретну справу з урахуванням предмета та суб'єктного складу [2, с. 202]. На думку М. Смоковича та В. Бевзенка, підсудність можна визначити як: передбачену нормами Кодексу адміністративного судочинства України сукупність його спеціальних приписів і сутнісних ознак публічно-правового (адміністративно-правового) спору (критеріїв), відповідно до яких визначається, яким саме адміністративним судом такий спір має розглядатися та вирішуватися; це належність публічно-правових спорів за певними критеріями певним адміністративним судам [3, с. 502].

Отже, територіальна юрисдикція (підсудність) – це різновид юрисдикції судів, який призначено для розмежування розгляду справ між різними ланками судової системи, визначений колом справ у спорах, вирішення яких віднесено до компетенції певного суду. Визначити територіальну юрисдикцію (підсудність) справи означає установити, в якому конкретному суді першої інстанції має розглядатися й вирішуватися конкретна справа. Законодавець, передбачивши різні види територіальної юрисдикції (підсудності) (пред'явлення позову за місцезнаходженням чи місцем проживання відповідача, підсудність справ, у яких однією зі сторін є суд або суддя, підсудність справ за вибором позивача, виключна підсудність справ), має певну мету: в одних випадках йдеться про надання одній із сторін пільгових умов для захисту своїх суб'єктивних прав і законних інтересів, а в інших – про створення найбільш сприятливих умов для вирішення спору, економії процесуальних засобів.

Проте у зв'язку із воєнною агресією РФ проти України виникла ситуація, коли стало неможливим забезпечення функціонування судової влади. У частині сьомій статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» було передбачено, що у зв'язку зі стихійним лихом, воєнними діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами робота суду може бути припинена за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду. Але Вища рада правосуддя була неповноважною у зв'язку з відсутністю повноважень у необхідній кількості членів Вищої ради правосуддя. Це робило неможливим ухвалення рішень про припинення діяльності суду в порядку, передбаченому частиною сьомою статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». У зв'язку з запровадженням воєнного стану на території України та неможливістю здійснення Вищою радою правосуддя своїх повноважень виникла необхідність внесення змін до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Тому Верховна Рада України 3 березня 2022 року внесла зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни підсудності судів. Так, у новій редакції частини сьомої статті 147 Закону передбачено можливість забезпечення належного функціонування судової влади у випадку виникнення надзвичайних обставин. Зокрема, у разі неможливості здійснення судом правосуддя може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді. Рішення про зміну підсудності ухвалюється Вищою радою правосуддя за поданням Голови Верховного Суду, а у разі неможливості здійснення ВРП своїх повноважень – за розпорядженням Голови Верховного Суду. Внаслідок зміни підсудності справи передаються до суду, який найбільш територіально наближений до того суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду.

Станом на 25 травня 2022 року Верховним Судом [4] видано 23 розпорядження про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану судів у Харківській, Донецькій, Луганській, Херсонській, Чернігівській, Житомирській, Запорізькій, Київській та інших областях, при цьому є й випадки відновлення підсудності деяких судів. Дізнатись інформацію про зміну підсудності можна за допомогою сайту Верховного Суду, сторінки у фейсбуці, телеграм-каналу ВС, твітері та просто за номером Єдиного контакт-центру судової влади України.

Заслуговує на увагу Розпорядження Голови Верховного Суду від 13.03.2022 № 6/0/9-22, яким затверджено рекомендації судам першої та апеляційної інстанцій на випадок захоплення населеного пункту та/або суду чи безпосередньої загрози його захоплення. Відповідно до цього розпорядження на випадок захоплення або загрози захоплення суду кожен голова суду і суддя мають діяти відповідно до ситуації, що склалася та умов воєнного стану, приймати розумні та ефективні рішення, усвідомлюючи, що збереження життя і здоров'я людей є їх пріоритетним завданням. Проте, як зазначає голова Верховного Суду Всеволод Князев [5], окупанти мають списки працівників правоохоронних органів, суддів, поліції, СБУ, навіть працівників апаратів українських судів, і на своїх КПП, там, де виїзд із окупованих територій, перевіряють за цими списками суддів і не випускають. Пропонують співпрацювати, затримують.

Отже, зміни в законодавстві присвячені територіальній підсудності для судів на окупованих територіях є надзвичайно важливими, проте, за даними Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, понад 10 мільйонів осіб вимушено перемістилися за кордон та в інші регіони України, тому на часі впровадження процесуальних механізмів для забезпечення здійснення правосуддя онлайн у судах усіх юрисдикцій.

У зв'язку з цим у Верховній Раді України було зареєстровано 27 квітня 2022 року законопроекти № 7315 про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо здійснення

судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану та № 7316 про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану). Перший пропонує в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» положення про гласність і відкритість судового процесу доповнити частиною другою, яка передбачає можливість надсилати сторонам у справі інформацію про суд, місце, дату і час судового засідання, а також електронну версію судового рішення по справі і виконавчі документи через Єдиний державний вебпортал електронних послуг або через мобільний додаток порталу Дія, також під час дії воєнного чи надзвичайного стану, карантину суддям пропонується проводити збори дистанційно в режимі відеоконференції.

Другим законопроектом передбачається запровадження можливості здійснення повноважень секретаря судового засідання дистанційно чи іншим працівникам апарату суду також надається можливість додаткового повідомлення учасників судового процесу про розгляд справи будь-якими відомими засобами комунікації (телефонограма, СМС-повідомлення, електронна пошта, повідомлення у месенджерах тощо) та через оголошення на офіційному вебпорталі судової влади України. Надзвичайно важливим є розширення сфери застосування письмового провадження при розгляді судових справ у судах усіх юрисдикцій і шляхом поширення на період дії воєнного чи надзвичайного стану особливостей розгляду судових справ, аналогічних тим, які застосовувалися у зв'язку із введенням карантину з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19).

Отже, передбачені в законопроектах зміни видаються доцільними, проте невирішеним залишається питання оприлюднення рішень у Єдиному реєстрі, адже в умовах війни було обмежено загальний доступ до нього. Повний доступ надається лише за списками від голів судів і керівників правоохоронних органів персонально суддям і працівникам правоохоронних органів.

Висновки. У зв'язку з воєнною агресією РФ проти України питання діджиталізації щодо визначення територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану стали актуальними та набули практичного значення, адже сприяє реалізації та захисту прав громадян і встановлює дієві механізми здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Тому, що суди – це об'єкти критичної інфраструктури, а отже, здійснення судочинства в нашій державі не припиняється і право громадян на судовий захист не може бути обмежено.

Цілком логічно, що ця стаття не вичерпує всіх аспектів аналізу концептуальних засад розгляду судових справ в умовах воєнного стану, але сподіваюсь, що сама постановка цієї проблеми дасть змогу розширити та поглибити її міждисциплінарний соціально-правовий дискурс.

Список використаних джерел

1. Оверчук С. В. Поняття та види підсудності в кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ МВС України. Київ, 2005. 20 с.
2. Петренко Н. О. Підсудність справ господарським судам України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04; Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2016. 244 с.
3. Смокович М. І., Бевзенко В. М. Адміністративний процес України: теорія, практика: підручник / заг. ред. д. ю. н., проф. В. М. Бевзенка. Київ: ВД «Дакор», 2020. 1346 с.
4. Розпорядження про визначення територіальної підсудності справ. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/ (дата звернення: 25.05.2022)
5. Голова Верховного Суду: Є інформація, що окупанти не випускають в евакуацію суддів. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/822350.html> (дата звернення: 25.05.2022)

References

1. Overchuk S. V. Ponyattya ta vydy pidsudnosti v kryminal'nomu protsesi Ukrainy: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.09 «Kryminal'nyy protses i kryminalistyka; sudova ekspertyza» / Natsional'na akademiya vnutrishnikh sprav MVS Ukrainy. Kyiv, 2005. 20 s.
2. Petrenko N. O. Pidsudnist' sprav hospodars'kym sudam Ukrainy: dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.04 / Odes'kyu natsional'nyy universytet imeni I. I. Mechnykova. Odesa, 2016. 244 s.
3. Smokovych M. I., Bevzenko V. M. Administratyvnyy protses Ukrainy: teoriya, praktyka: pidruchnyk / Zah. red. d. yu. n., prof. V. M. Bevzenka. Kyiv: VD «Dakor», 2020. 1346 s.

4. Rozporyadzhennya pro vyznachennya terytorial'noyi pidsudnosti sprav URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/ (Data zvernennya: 25.05.2022 roku)
5. Holova Verkhovnoho Sudu: YE informatsiya, sheho okupanty ne vypuskayut' v evakuatsiyu suddiv URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/822350.html> (Data zvernennya: 25.05.2022 roku)

Похиленко І. С. Особливості визначення територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану

Стаття присвячена особливостям визначення територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану, адже 24 лютого 2022 року Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» у зв'язку з воєнною агресією РФ проти України було запроваджено воєнний стан, який триває й нині.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей визначення територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану.

У статті проаналізовані положення чинного законодавства, основні наукові підходи щодо визначення поняття підсудності судових справ, а також судова практика у цьому напрямі. Крім того, розглядаються законопроекти № 7315 про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус судів» щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану та № 7316 про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану).

У результаті робиться висновок, що питання діджиталізації пов'язані із визначенням територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану є актуальними та набули практичного значення, адже сприяють реалізації та захисту прав громадян і встановлюють дієві механізми здійснення судочинства в умовах воєнного часу. Тому, що суди – це об'єкти критичної інфраструктури, а отже, здійснення судочинства в нашій державі не припиняється і право громадян на судовий захист не може бути обмежено.

Ключові слова: судовий розгляд справ, територіальна підсудність, воєнний стан.

Pokhylenko I. S. Features of determining the territorial jurisdiction of court cases under martial law

The article is devoted to the peculiarities of determining the territorial jurisdiction of martial law, because on February 24, 2022 the Law of Ukraine “On Approval of the Decree of the President of Ukraine” On martial law in Ukraine “in connection with the military aggression of the Russian Federation against Ukraine was imposed martial law, which continues today.

The issues of determining the territorial jurisdiction of court cases were covered in the works of G. Shershenevich, I. Pobirchenko, V. Shcherbina, V. Belyanevich, D. Prityka, V. Chernadchuk, M. Smokovich, V. Sukhonos, V. Nagrebelyny, O. Kharitonova, I. Balyuk, but in the context of martial law, they acquired a new meaning.

The purpose of the article is to highlight the peculiarities of determining the territorial jurisdiction of court cases under martial law.

Research methods: the following methods are applied. Formal-logical – for the formation of new concepts, their classification; eliminating inaccuracies and contradictions, etc. Formal dogmatic, or legal method, based on the use of rules of formal logic for knowledge of law, is a traditional, inherent in legal science, since it proceeds from its nature. Its essence is in the formulation and disclosure of legal concepts, the construction of legal structures, and clarification of the actual content of the law. At all stages of scientific research the dialectical method is used. This method determines the paths of any scientific study. It helps to explore all the phenomena in the relationship, interdependence. Comparative method involves comparing single-order legal concepts, phenomena and processes to establish similarities and account for differences between them.

The article analyzes the provisions of current legislation, the main scientific approaches to defining the concept of jurisdiction of court cases, as well as case law in this area. In addition, bills №7315 on amendments to the Law of Ukraine “On the Judiciary and the Status of Judges” on martial law or state of emergency and №7316 on amendments to the Code of Administrative Procedure of Ukraine, the Civil Procedure Code of Ukraine and the Commercial Procedure Code of Ukraine are considered (concerning the administration of justice in a state of war or emergency).

As a result, it is concluded that digitalization issues related to determining the territorial jurisdiction of martial law are relevant and practical, as they promote the implementation and protection of citizens' rights and establish effective mechanisms for wartime justice. Because the courts are objects of critical infrastructure, and therefore the implementation of justice in our country does not stop and the right of citizens to judicial protection can not be limited.

Key words: court proceedings, territorial jurisdiction, martial law.

DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-45-1